

UDK 338.48:2(497.525.1Križevci)
27-36Marcus Crisinus, sanctus
<https://doi.org/10.53745/bs.92.2.6>
Primljeno: 29. 12. 2021.
Prihvaćeno: 14. 11. 2022.
Pregledni znanstveni rad

RAZUMIJEVANJE TEMELJNIH KONCEPATA RAZVOJA RELIGIJSKOG TURIZMA – PRIMJER GRADA KRIŽEVACA

Romana LEKIĆ

Edward Bernays Visoka škola za komunikacijski menadžment
Ulica grada Vukovara 23, 10000 Zagreb
romana.lekic@bernays.hr

Krešimir DABO

Edward Bernays Visoka škola za komunikacijski menadžment
Ulica grada Vukovara 23, 10000 Zagreb
kresimir.dabo@bernays.hr

Juraj ŠALIĆ

Edward Bernays Visoka škola za komunikacijski menadžment
Ulica grada Vukovara 23, 10000 Zagreb
juraj.salic@bernays.hr

Sažetak

Religijski turizam ima dugu i bogatu povijest kako u svijetu tako i u Hrvatskoj. Kao glavni motivi tradicionalnih vjernika za takvim putovanjem istaknuti su posjećivanje svetih mjesta te sudjelovanje u vjerskim događajima, molitvi i bogoslužju. U ovom radu opisan je značaj religijskog turizma kao specifičnog oblika turizma. Također se prikazuje i njegov razvoj, razlike i sličnosti s vjerskim i duhovnim turizmom. Spominje se i hodočašće kao ključan element religijskog turizma. Mogućnosti za razvoj tog oblika turizma u Hrvatskoj su velike, a usporedbom sa Svetištem Majke Božje Trsatske ukazuje se na priliku za kreiranje novih turističkih proizvoda temeljenih na sakralnim obilježjima grada Križevaca. Uz dobru vještinu pričanja priče (*storytelling*), s podlogom u priči o sv. Marku Križevčaninu, Križevci imaju potencijal postati poznata međunarodna turistička destinacija religijskog turizma. Stoga ovaj rad otvara prostor za buduća istraživanja mogućnosti daljnjeg razvoja religijskog turizma u Hrvatskoj, otvara pitanje nužne i jasnije definicije takve vrste turizma te upućuje na za istraživanje potreba korisnika religijskog turizma kako bi tržište moglo odgovoriti na te potrebe.

Ključni pojmovi: religijski turizam, hodočašće, Križevci, vjerska destinacija

Uvod

Razvoj turizma veže se uz razvoj i napredak civilizacije, a početak turizma kakvog danas poznajemo smješta se u sredinu 19. stoljeća. Ključni preduvjeti razvoja samog turizma su znanstveni i tehnološki razvoj, s naglaskom na prometnoj povezanosti, životnom standardu i slobodnom vremenu. Međutim, već u antičko doba, u staroj Grčkoj i Rimu, spominju se prva putovanja iz zadovoljstva: odlazak na Olimpijske igre, odnosno gladijatorske borbe u amfiteatrima. U srednjem vijeku pojavljuju se putovanja najbližnja suvremenom turizmu, to su hodočašća u brojna sveta mjesta. Upravo se hodočašća smatraju začetkom religijskog turizma pa se može reći kako je religijski turizam najstariji specifični oblik turizma koji poznajemo.

Na početku nazivan hodočasničkim turizmom, religijski turizam može se definirati kao oblik turističkih kretanja kojima turisti nastoje zadovoljiti potrebe religijskog i duhovnog karaktera, a u centru zbivanja je posjet hodočasnika sakralnim objektima (crkvama, hramovima i dr.), koji na taj način turističkom potrošnjom izravno potpomažu očuvanju kulturne i povijesne baštine.¹

Cilj ovog rada je ukazati na mogućnost razvoja vjerskog turizma u Hrvatskoj na primjeru grada Križevaca. Riječ je o jednom od lokaliteta s velikim potencijalom razvoja toga specifičnog oblika turizma, s vizijom da postane međunarodno poznata destinacija vjerskog, odnosno spiritualnog (duhovnog) turizma.

Metode kojima se u ovom radu koristimo su deskripcija, komparacija, analiza i sinteza, a upotrijebljena je i metoda *benchmark* analize. Osim navedenog korišteno je i *desk-* istraživanje analizom internetskih stranica.

1. Teorijska osnova vjerskog turizma

Vjerska putovanja jedan su od najstarijih oblika putovanja te ih se može analizirati i promatrati u okviru religije stoga što je takva vrsta putovanja u osnovi motivirana religijom, tj. vjerom. Religijom motivirana putovanja moraju se promatrati s religijskog, gospodarskog, sociološkog i kulturološkog aspekta. U najširem smislu, putovanje definiramo kao napuštanje mjesta stalnog boravka te boravak u privremenom mjestu boravka. Čovjek odlazi na put uvijek s nekim određenim motivom ili potencijalno s više različitih motiva. Putovanje potaknuto vjerskim motivom naziva se *vjersko putovanje*, a takav oblik turizma *vjerski turizam*.²

¹ Usp. Boris PIRJAVEC – Oliver KESAR, *Počela turizma*, Zagreb, 2002., 16.

² Usp. Zdenko CEROVIĆ – Patricia ZANKETIĆ, *Menadžment hodočašća i vjerskih događaja*, Opatija, 2014., 19.

1.1. Vjerski ili religijski turizam

Religijski turizam usmjeren je na posjet religijskim mjestima i atrakcijama, a glavni cilj mu je angažiranje sudionika na jačanju vlastite vjere. Da bi se moglo govoriti o vjerskom turističkom putovanju, ono mora biti motivirano religijskim razlozima. Ipak, taj oblik turizma teško je definirati. Neki autori definiraju religijski turizam kao »turizam usmjeren ... na posjet važnim religijskim lokalitetima s ciljem da sudionici putovanja što više ojačaju svoju vjeru«³. Drugi autori naglašavaju kako se može govoriti o vjerskom turizmu tek kada putnik ima pretežito vjersku motivaciju za svoje putovanje.⁴ Dodatno, Nikola Vranješ tumači kako se religijski turizam ne tiče općenito samo područja religijskoga nego se odnosi na putovanje koje nije tipično hodočašće, ali koje je obilježeno elementima jedne konkretne žive vjerske tradicije kao i njezina pastoralnog značenja za sudionike takva putovanja.⁵ Činjenica je, također, da većinu religijskih i vjerskih mjesta i objekata obilaze i drugi turisti, neovisno od njihovih vjerskih i religijskih osjećaja, što još više otežava diferencijaciju vjerskog turizma u odnosu na ostala turistička kretanja.⁶

Religijski turizam često se pojavljuje u trima oblicima:⁷ kao hodočašće (grupni ili individualni posjeti svetištima), kao masovna okupljanja povodom značajnih religijskih datuma i obljetnica te kao obilazak i posjet religijskim objektima i mjestima u okviru turističke ponude.

Noga Collins-Kreiner je uočio da se razlike između vjerskog turizma i hodočašća mogu sagledati iz više perspektiva.⁸ Osim ekonomske, tu su i perspektive samih hodočasnika i religije. Iz perspektive potonjih, hodočasnici se ne smatraju turistima te se ističe kako postoje vrlo velike razlike: hodočasnici nisu turisti zato što putuju isključivo iz duhovnih razloga. Boris Vukonić ističe da teologija nerado govori o vjerskom turizmu kao o posebnom obliku turizma, štoviše, u najistaknutijim religijama smatra se da bi prihvaćanjem pojma vjerskog turizma bilo usvojeno mišljenje da vjera može imati i neki drugi smisao osim religioznoga. To što vjernici na putovanju zadovoljavaju osnovne biološke potrebe, poput spavanja i prehrane, nije dovoljan argument da ih se

³ Neven DUVNJAK – Renata RELJA – Milena ŽERAVICA, Religijski turizam kao poseban socio-kulturni fenomen – na primjeru istraživanja među studentima Sveučilišta u Splitu, u: *Nova prisutnost*, 9 (2011.) 2, 425-446.

⁴ Usp. Nikola VRANJEŠ, *Hodočašće – putovanje prema svetome*, Zagreb, 2019., 156.

⁵ Usp. *Isto*, 183.

⁶ Usp. Branislav RABOTIĆ, *Selektivni oblici turizma*, Beograd, 2013., 210.

⁷ Usp. Boris VUKONIĆ, *Turizam i religija: rasprava o njihovom suodnosu*, Zagreb, 1990., 98.

⁸ Usp. Noga COLLINS-KREINER, The geography of pilgrimage and tourism: Transformations and implications for applied geography, u: *Applied Geography*, 30 (2010.) 2, 153-164.

smatra turistima.⁹ Erik Cohen tvrdi da za teologe turizam ne predstavlja značajniju temu, zbog čega većina religija nije ispitala religijsko značenje, opravdanost i legitimnost turizma kao fenomena, dovodeći ga u vezu s vjerskim ciljevima i aspiracijama.¹⁰

S točke gledišta ekonomije i prihoda od turizma, hodočasnici jesu turisti te ih tako treba i tretirati. Bez obzira na to što posvećuju dio svojeg boravka u destinaciji svojim vjerskim potrebama, oni su potrošači koji konzumiraju turističke usluge na isti način kao i ostali turisti. Takav pogled ima praktični značaj za razvoj raznih turističkih aktivnosti poput hotelijerstva, ugostiteljstva, trgovine i slično.

Boris Vukonić napominje kako je važno uočiti razliku između termina *religijski* i *religiozan*. Razlika se očituje iz stupnja i snage vjerovanja i osjećanja na temelju koje se može utvrditi kategorija turista vjernika.¹¹ Turist vjernik (religiozni turist) uvjeren je u svoje vjerske stavove i redovito ispunjava religijske obveze. Od ključnog značaja u destinaciji su mu sakralni objekti, a motivi za putovanje mogu biti: sudjelovanje u vjerskim svetkovinama, neposredan »susret« sa svetim mjestom, iskazivanje poštovanja određenom svecu, upoznavanje s temeljima svoje vjere te očekivanje iscjeljenja.

S druge strane, vjerski turist (religijski) religijske atrakcije posjećuje prije svega iz znatiželje, zbog čega je sličniji konvencionalnom turistu. Više je riječ o kulturnom turizmu, usprkos strukturnoj formi hodočašća.

Religijski turizam dodatno pojašnjava Tomislav Korov navodeći kako je vjera oduvijek bila važan segment ljudske civilizacije i uvelike je određivala njezine putove i dosege. U turističkom smislu, dodaje autor, jedan od najstarijih motiva putovanja bila je upravo vjera. Sama obilježja hodočašća i ono što prati hodočašće dovelo je do toga da se s vremenom formira nova pojava nazvana turizmom. Unatoč golemom razvoju tehnike, tehnologije, znanosti, kao i općem napretku čovječanstva, zaključuje Korov, koji je iz temelja promijenio način života ljudi, drevni vjerski motivi putovanja zadržali su se kod velikog broja ljudi i takva su putovanja našla svoje mjesto u složenom mehanizmu turističkih migracija, kao poseban interes turizma pod nazivom *vjerski (religiozni) turizam*.¹²

⁹ Usp. Boris VUKONIĆ, *Turizam i razvoj*, Zagreb, 1987., 100-102.

¹⁰ Usp. Erik COHEN, *Tourism and Religion: A Comparative Perspective*, Oxford, 2004., 147-158.

¹¹ Usp. Boris VUKONIĆ, *Turizam i religija: rasprava o njihovu suodnosu*, 93-96.

¹² Usp. Tomislav KOROV, *Doprinos Katoličke crkve u razvoju vjerskoga turizma i njegove implementacije u sveukupnu turističku ponudu*, u: *Diacovensia: teološki prilozi*, 22 (2014.) 2, 233-253.

Iznimno je zanimljivo kako Ivana Jurešić kontekstualizira vjerski turizam u široj slici kulturnog turizma, pojašnjavajući kako se vjerski turizam često istražuje i nastoji razvijati u okviru kulturnog turizma. Smatra kako taj pristup ili koncept razvoja biva djelomično opravdan, no da treba imati na umu kako se na taj način preklapaju turistički proizvodi, pri čemu vjerski turizam uglavnom predstavlja tek dio kulturnog turizma i ne očituje svoj cjeloviti značaj. Autorica navodi kako postoje brojne koristi usporednog razvoja tih selektivnih oblika turizma, no uz posebnu pažnju i napore da se svaki od njih razvija kao zaseban i cjelovit turistički proizvod. Usto je istraživanje Ivane Jurešić potvrdilo kako se kulturni i vjerski turizam često poistovjećuju, što se smatra tek djelomično opravdanim i u praksi učinkovitim. Naime, autorica objašnjava da je prema obilježjima tih selektivnih oblika turizma, kao i njihovoj strukturiranosti, jasno kako je riječ o vrlo sličnim turističkim proizvodima. Budući da je regija dio kulture, vjerski turizam se često percipira kao uži pojam od onog kulturnoga. To u praksi nije opravdano s obzirom na to da svaki od tih oblika nudi određene specifičnosti, a pritom na jedinstveni način dodatno obogaćuje ukupnu turističku ponudu, zaključuje autorica.¹³

Nadalje, Tomislav Korov u svojoj doktorskoj disertaciji nedvosmisleno tumači *vjersko* i *religijsko* te pojašnjava kako se nerijetko u okviru poimanja turizma vjersko i religijsko izjednačuju, odnosno shvaćaju se kao sinonimi. Premda to izjednačavanje nije teorijski gledano, posve korektno, ono nije ni nelogično, objašnjava autor. Naime, u biti svake religije kao važnog dijela društvene svijesti, pogleda i stavova prema vlastitom biću i odnosu prema drugom biću, društvu i prirodi nalazi se vjerovanje, kao imanentno svojstvo svake religije pa tako i njezinih pripadnika, odnosno vjernika. Odatle mogućnost približavanja tih dvaju pojmova *religija* i *vjera*.

Polazeći od takvog promišljanja i u okviru njega, Korov se u svojoj disertaciji opredijelio za naziv *vjerski turizam*. Time je zapravo htio izbjeći vrlo složen pojam *religije*, a time i pojam *religijskog turizma*. Vjerski turizam je danas integralan dio suvremenog turizma uopće, dodatno tumači Korov. Stoga je, uz elemente već usvojene definicije turizma, vjerski turizam moguće definirati kao skup potreba, odnosa i uslužnih aktivnosti kojima se zadovoljavaju duhovne, kulturne i socijalne potrebe vjernika koje proizlaze iz njihova religijskog opredjeljenja, odnosno vjere kojoj pripadaju i to na turistički način.¹⁴

¹³ Usp. Ivana JUREŠIĆ, *Vjerski turizam*, Pula, 2019., 1.

¹⁴ Usp. Tomislav KOROV, *Model strateškog upravljanja destinacijom vjerskog turizma*, Opatija, 2020., 63.

1.2. Duhovni turizam

Među znanstvenicima vlada mišljenje da su religija, odnosno vjera i spiritualnost uzajamno povezani i teško razdvojivi zbog čega se te riječi često koriste kao sinonimi. Međutim, osim definicija koje duhovnost povezuju s vjerovanjem u više sile, postoje i druge koje se izdvajaju od takvih uvjerenja i vide kao potrebu za vezom između sebe i svijeta. Branislav Rabotić objašnjava da se atribut *religiozan* više odnosi na pripadnost religijskoj instituciji sa službenom vjerskom doktrinom, a *spiritualan* na osobni aspekt misli i iskustava.¹⁵ Dakle, spiritualnost ne mora nužno biti ograničena na istraživanje vjere, već je holistički koncept zbog čega duhovni doživljaj ima više dimenzija – psihološku, tjelesnu, estetsku, intelektualnu, povijesnu, političku itd.

Neki autori spominju »spiritualnu revoluciju« kao fenomen u kojem sekularna duhovnost nadilazi tradicionalnu religioznost i vjerovanje u okviru doktrine određenih religija. Drugi ističu da tradicionalna religioznost nije u silaznom trendu, već da postaje u sve većoj mjeri deinstitucionalizirana, a samim time stječe drukčiju formu.

Nadalje, Rabotić opisuje spiritualnost kao »vjerovanje bez pripadanja«, što je karakteristično za individualistička društva.¹⁶ Istraživanja na području sociologije pokazuju da je društvo koje je u većoj mjeri individualističko podobno za socijalnu otuđenost, što rezultira većom potrebom za duhovnom utjehom. Može se reći kako na spiritualna putovanja odlaze pojedinci zasićeni modernim načinom života u materijalističkim industrijski razvijenim društvima i koji tragaju za značenjem i smislom.

Tablica 1. *Razlike između religijskih i duhovnih turista*¹⁷

religijski turisti	duhovni turisti
pripadaju određenoj religiji/vjerskoj skupini	obično iskazuju empatiju za razne religije
zainteresirani za religiozno prosvjetljenje	zainteresirani za osobni duhovni razvoj
uživaju u posjetu religijskim mjestima	uživaju u duhovnim ili mističnim pejzažima
naklonjeni su drugim religioznim turistima i lokalnoj zajednici	traže interakciju s lokalnim zajednicama i autohtonim stanovništvom
kao krajnji cilj traže religijsko jedinstvo i spasenje	nadaju se »pomirenju« tijela, uma i duha

¹⁵ Usp. Branislav RABOTIĆ, *Selektivni oblici turizma*, 220.

¹⁶ Usp. *Isto*, 221.

¹⁷ Usp. Melanie SMITH – Nicola MACLEOD – Margaret HART ROBERTSON, *Key concepts in tourist studies*, London, 2010., 144.

Integralni dio duhovnosti jest transcendencija (prelazak granice empirijskog iskustva i racionalne spoznaje), kao i traženje harmonije i jedinstva sa samim sobom i drugim ljudima, prirodom, Bogom. Smatra se da postoje određeni »okidači« koji pokreću ljudsku duhovnost i motiviraju pojedinca da u nekom trenutku krene u duhovnu potragu za značenjem i smislom vlastita života.

Rabotić se oslanja na navode Dallenga Timothyja¹⁸, koji tretira spiritualna turistička putovanja kao »New Age hodočašća« (eng. *New Age Pilgrimages*), koja se pojavljuju u 20. stoljeću, te ističe da su posebice popularna u Japanu, Zapadnoj Europi, SAD-u i Velikoj Britaniji.¹⁹ Takvi turisti nominalno ne pripadaju određenoj religiji, a glavni su im ciljevi ostvariti harmoniju s prirodom i jačati osobnu duhovnost. To su vrlo posvećeni putnici, istraživači mjesta koja odišu duhovnom snagom i koja su poznata po fascinantnoj prirodi, zemaljskoj energiji ili drevnim duhovnim tradicijama. Obično izjavljuju kako su »osnaženi, inspirirani, ispunjeni i uzdignuti« onim što su vidjeli i doživjeli na putovanju, zbog čega osjećaju empatiju i mir.

Duhovnost kao temelj vjerskog putovanja, Nikola Vranješ promatra i iz šire perspektive, zaključujući kako putovanje, gledano socioantropološki, nije samo izričaj ljudske prostorno-vremenske uvjetovanosti u ovozemnim okvirima života nego je i element simboličkog značenja za čovjeka i to na svim važnim razinama življenja.²⁰

1.3. Hodočašće

Sveta mjesta bila su posjećivana stotinama godina prije pojave turizma. Riječ je o jednom od najstarijih oblika kretanja jer se i prije tri tisuće godina putovalo iz vjerskih pobuda. Pod hodočašćem, kako navode autori Ivan Leutar, Leopold Neuhold i Zdravka Leutar, općenito se razumijeva posjet pojedinca ili grupe bližim ili daljim svetim mjestima u kojima traže ili doživljavaju nadnaravnu pomoć ili milost. Usto autori zaključuju kako su najvažniji motivi hodočašća ispitanika u njihovu istraživanju: traženje Boga, produbljivanje vjere i osobna duhovna obnova. Navode i druge razloge koji su im također važni: zahvalnost Bogu, pomoć u nevolji, molitva za zagovor, za unutarnji mir duše, molitva za duševno i tjelesno zdravlje svojih bližnjih i vlastito. Hodočasnici koji prakticiraju svoju vjeru naglašavaju potrebu duhovne obnove i rasta u vjeri, dok manje religiozni naglašavaju molitvu za zdravlje bližnjih i vlastito zdrav-

¹⁸ Usp. Dallen, TIMOTHY, *Cultural Heritage and Tourism – An Introduction*, Bristol, 2011.

¹⁹ Usp. Branislav RABOTIĆ, *Selektivni oblici turizma*, 220.

²⁰ Usp. Nikola VRANJEŠ, *Hodočašće – putovanje prema svetome*, 18.

lje. Također, autori potvrđuju kako je hodočasnicima Marija vrlo važna te da traže njezin zagovor. To više izražavaju hodočasnici koji su manje religiozni, dok praktični vjernici imaju različita viđenja uloge Marije u njihovu životu: nekima je jako važna, dok je drugima manje. U Međugorju je svi doživljavaju kao kraljicu mira te općenito izražavaju važnost unutarnjeg mira i svjedoče prisutnosti mira u samom Međugorju.²¹

Neki autori, poput Jakova Jukića, donose i širi kontekst razumijevanja hodočašća. On tvrdi kako vjernička putovanja potiču razvoj privrede, olakšavaju susrete različitih kultura, pružaju priliku za razmjenu dobara i omogućuju porast društvenog bogatstva. Autor daje i kritički osvrt, govoreći da što je neko hodočašće više obilježeno svjetovnošću, to jače izbijaju na vidjelo gospodarski povodi. U prošlom je stoljeću, pojašnjava Jukić, poznati povjesničar privrede Wilhelm Heyd tvrdio da su od svih događaja upravo križarski ratovi i vjernička hodočašća najviše pridonijela zamahu i razvoju blagostanja naroda Zapada. Križari su, naime, prvi otvorili putove preko Sirije, Egipta, Bizanta i Crnog mora kroz koje su onda protekle nepregledne povorke trgovaca, putnika i bogatih namjernika. Bez križarskih ratova i hodočasničkih posjeta bilo bi teško zamisliti putovanja Marka Pola, pojavu katoličkih misionara i otkriće Novog svijeta, što je sve duboko izmijenilo srednjovjekovno lice zapadnog kršćanstva.²²

Hodočašće je važna karakteristika najistaknutijih religija – budizma, hinduizma, judaizma, islama i kršćanstva kao religijski i kulturalni fenomen. Noga Collins-Kreiner citira jednu od starijih definicija hodočašća u kojoj naglasak nije samo na vanjskim aspektima (odlazak na sveto mjesto) nego i na unutarnjim (duhovno putovanje radi osobne spoznaje).²³ Razlika između tradicionalnog religijskog i sekularnog spiritualnog putovanja uočljiva je u novijim definicijama hodočašća. Danas se pod tim pojmom podrazumijeva putovanje u sveto središte. U simboličkom smislu ono često predstavlja i »životno« putovanje pojedinaca koji svojom prisutnošću potvrđuju pripadnost specifičnim religijskim tradicijama. Hodočašća imaju globalan utjecaj zbog svoje masovnosti, a očite su političke, ekonomske, kulturne i socijalne implikacije.

Zanimljivo je kako Ivan Milovčić otvara pitanje hodočašća u kontekstu bogoštovlja pa tako navodi da ako se pod pojmom bogoštovlja podrazumije-

²¹ Usp. Ivan LEUTAR – Leopold NEUHOLD – Zdravka LEUTAR, Obilježja hodočasnika u Međugorju – motivi i značenje hodočašća, u: *Bogoslovska smotra*, 77 (2007.) 1, 217-243.

²² Usp. Jakov JUKIĆ, Turizam i hodočašće, u: *Crkva u svijetu*, 23 (1988.) 1, 34-41.

²³ Usp. Noga COLLINS-KREINER, The geography of pilgrimage and tourism: Transformations and implications for applied geography, u: *Applied Geography*, 30 (2010.) 1, 153-164.

vaju svi čovjekovi čini u odnosu na Boga (žrtva, molitva, meditacija, pokora...), može se reći da je bogoštovlje vlastito religijama, tj. onim religijskim sustavima koji približavanje čovjeka i božanstva vide jedino kao rezultat ljudskog nastojanja. Kršćanstvo, naprotiv, tvrdi autor, kao objavljena vjera, uspostavu prijateljskog, dapače obiteljskog odnosa čovjeka i Boga ne gleda kao rezultat čovjekova nastojanja, nego Božjeg djelovanja. Zato autor postavlja pitanje smije li se, dakle, u kršćanstvu govoriti o bogoštovlju i dosljedno tomu – smije li se kršćanin služiti metodama koje su vlastite religijama, npr. hodočašćima? Odmah i odgovara, navodeći kako pouzdano znamo da je Isus hodočastio u Jeruzalemski hram kad je imao dvanaest godina pa se, u svojoj revnoj odanosti Ocu, odvojio od Josipa i Marije. Hodočastio je i sa svojim učenicima i prilikom svojeg zadnjeg hodočašća u Jeruzalem dovršio ispunjavanje Očeve volje.²⁴

Neki autori hodočasnike i vjernike vide gotovo kao slične ili neodvojive pojmove pa tako Ante Vučković objašnjava kako htjeti hodočastiti znači htjeti biti kao i drugi vjernici, jer hodočasnik je vjernik. Prije nego se zaputi, hodočasnik ima cilj. Hodočašće je put u određeno mjesto, s određenim ciljem, u ograničenom vremenu, tumači autor. Mjesto kojem je hodočašće usmjereno je neko sveto mjesto. Najpoželjnija mjesta kršćanskih hodočasnika su bazilika uskrsnuća u Jeruzalemu, bazilika sv. Petra u Rimu, katedrala sv. Jakova u Santiagu de Compostela te nacionalna i lokalna svetišta. No, hodočašća su i odlazak k svetim ljudima, pojašnjava Vučković. Egerija, poznata i neobična hodočasnica s konca IV. stoljeća, koja je tri godine boravila u Svetoj zemlji i svojim sestrama opisivala sveta mjesta i iskustva na njima, uvijek iznova opisuje ne samo sveta mjesta i liturgiju u njima nego i susrete sa svetim ljudima i svetim ženama. Koliko god je važno doći na sveto mjesto, podjednako je važno na tom mjestu susresti ljude koji su dopustili da im sveto mjesto oblikuje život. Oni su svjedoci svetosti mjesta, posrednici između mjesta i hodočasnika i živo, egzistencijalno pamćenje dogođenog susreta s Bogom. Oni su neka vrsta stabilnosti u protočnosti vremena i nestalnosti hodočasničkih dolazaka, prolazaka i odlazaka.²⁵

Nadalje, Jukić tumači i razliku između hodočašća i blagdana navodeći kako je već na prvi pogled lako utvrditi da između blagdana i hodočašća postoje velike razlike. Dok je vjerska svetkovina odabran i izvanredan trenutak svetog vremena, dotle je hodočašće neko uporno i zanosno traženje svetog mjesta, zaključuje autor. Iz spomenutog određenja proizlazi da je hodočašće zacijelo primjerenije nemoći »palog, tjelesnog, grešnog i slabog« čovjeka, ne-

²⁴ Usp. Ivan MILOVČIĆ, Hodočašće u kontekstu kršćanskog bogoštovlja/bogoslužja, u: *Riječki teološki časopis*, 29 (2007.) 1, 235–242.

²⁵ Usp. Ante VUČKOVIĆ, Hodočašće i riječ, u: *Crkva u svijetu*, 44 (2009.) 2, 123–126.

go što je to blagdan. U hodočašću vjernik putuje k svetome ili ide u potragu za njim, što znači da će ga tek na kraju teška puta možda naslutiti, pojašnjava Jukić.²⁶

Antropolozi se bave fenomenom hodočašća još od kraja 70-ih godina 20. stoljeća. Prema njihovu mišljenju riječ je o načinu prakticiranja vjere koji ljudima omogućuje trajnu promjenu unutarnjeg duha na način da prijeđu prag svakodnevnice i, oslobađajući se njezinih »okova«, dožive duhovnu transformaciju i obogaćenje. Podrazumijeva se sudjelovanje osoba iz različitih društvenih klasa koji ravnopravno ostvaruju podijeljeni doživljaj. Glavni motivi hodočašća su:²⁷ ispunjavanje zapovijedi određene religije, čin pobožnosti na mjestu čudesnog ili značajnog događaja, oslobođenje od grijeha, molitva i potraga za izlječenjem bolesti, odnosno iscjeljenjem, prisutnost u molitvi s religijskim vođom, prisustvovanje religijskoj ceremoniji ili predstavi, rodbinska vjerska ceremonija, odlazak na mjesta gdje se u budućnosti očekuju čudesni događaji te altruizam.

Dodatno, Nikola Vranješ naglašava kako s obzirom na specifičnu temu kršćanskog hodočašća iz perspektive Katoličke crkve valja istaknuti činjenicu da je ono danas sve popularnije vjersko iskustvo koje podrazumijeva vlastite elemente i etape, određene smjernicama Crkve, koje su osobito istaknute u *Directoriju o pučkoj pobožnosti i liturgiji* (usp. DPPL 279-287). Usto Vranješ tumači kako je od odlučujućeg značenja za shvaćanje hodočašća u istinskom crkvenom smislu i njegova zajedničarska, ali i slavljenička i apostolska dimenzija.²⁸ Za katoličanstvo je karakteristično hodočašće u mjesta ukazanja Majke Božje (Bogorodice). Među najstarija ubrajaju se francuski Lourdes, gdje je ta praksa započela 1858. godine te Fatima u Portugalu od 1917. godine. Danas u mnogim zemljama postoje sveta mjesta u koja dolaze hodočasnici – Rim, Loreto itd. Velik je interes za prvu europsku kulturnu rutu koja je uključena i na UNESCO-ovu *Listu svjetske kulturne baštine*, poznata pod imenom El Camino de Santiago.

Također, Rabotić ističe Međugorje (BiH) kao vjerski, sociološki i turistički fenomen.²⁹ To je mjesto u kojem se 1981. godine počelo pisati o ukazanju Djevice Marije i od tada njegov međunarodni ugled raste zapanjujuće brzo. Organizirano je turističko društvo, građeni su smještajni kapaciteti, lokalno

²⁶ Usp. Jakov JUKIĆ, Religijske i društvene odrednice hodočašća, u: *Crkva u svijetu*, 22 (1987) 2, 115-126.

²⁷ Usp. Melanie SMITH – Nicola MACLEOD – Margaret HART ROBERTSON, *Key concepts in tourist studies*, London, 2010., 142.

²⁸ Usp. Nikola VRANJEŠ, *Hodočašće – putovanje prema svetome*, 35.

²⁹ Usp. Branislav RABOTIĆ, *Selektivni oblici turizma*, 217.

stanovništvo uključilo se u pružanje turističkih usluga sve brojnijim posjetiteljima.

Jeruzalem predstavlja centralno mjesto hodočašća za pravoslavne vjernike. Tradicija da vjernik koji posjeti »sveti grob« u tjednu prije Uskrsa dobije dodatak prezimenu »hadži«, održana je i do danas. I u hinduizmu hodočašća imaju velik značaj. Kumbh Mela najmasovnije je religijsko okupljanje na svijetu. Za muslimane poseban značaj ima putovanje u Meku u Saudijskoj Arabiji, a razlikuje se od ostalih hodočašća jer je cilj iskazivanje poštovanja Alahu, a ne iskupljenje, spasenje ili iscjeljenje.

Tradicija hodočašćenja u Hrvatskoj je velika pa, primjerice, broj posjetitelja hodočasnika samo u Mariji Bistrici iznosi približno 800 000 godišnje. Posjetitelji dolaze iz susjednih zemalja, i to iz Poljske, Njemačke, Slovenije, BiH, Austrije, Italije, Srbije, Albanije, Bugarske, Češke, Mađarske, Makedonije, Nizozemske, Švicarske, Francuske, Kanade i SAD-a. Obično dolaze individualno, ali i organizirano preko turističkih agencija.

2. Analiza primjera vjerskog turizma u Hrvatskoj

Vjerski turizam u Republici Hrvatskoj ima dugu i bogatu povijest i razvijao se većinom oko marijanskih svetišta, kako to navode Ivana Koščak i Ivan Hegeduš, te pojašnjavaju kako se ta vrsta turizma susreće s nizom problema. Naime, autori tumače kako Ministarstvo turizma i Hrvatska turistička zajednica nisu uspjeli izgraditi strategiju razvoja vjerskog turizma. Podatci o zaradi i broju posjetitelja nisu nigdje evidentirani. Kao ključne probleme razvoja vjerskog turizma treba istaknuti neadekvatne smještajne kapacitete, lošu turističku ponudu te problem sive ekonomije. Također, vjerski turizam je još uvijek u velikoj mjeri okrenut domaćim gostima, tvrde autori. Republika Hrvatska obiluje svetištima, posebice marijanskim, no mogu se pronaći i svetišta drukčije geneze, kao što je Ludbreg ili Krašić.³⁰ Prema fra Petru Lubinu postoji čak 107 marijanskih svetišta u Hrvatskoj, a sve ih je Lubina obradio u knjizi *Vodič marijanskom Hrvatskom*, te objašnjava da iako je Bog posvuda nazočan i može mu se klanjati u duhu i istini na svakom mjestu, rado se hodočasti na mjesta od osobite Božje prisutnosti, gdje se Boga želi susresti na poseban način. Biti na putu, hodočasnik, pojašnjava fra Petar Lubina, bitna je oznaka kršćanske vjere. Tijekom povijesti kršćani bi odlazili na mjesta koja su spomen Kristova

³⁰ Usp. Ivan HEGEDUŠ – Ivana KOŠČAK, Vjerski turizam u Republici Hrvatskoj, u: Igor KLOPOTAN (ur.), *Zbornik radova Međimurskog veleučilišta u Čakovcu*, Čakovec, 2014., 17-23.

spasiteljskog djela da bi na njima ojačali svoju vjeru. Hodočastili bi u svetišta, osobito u ona u kojima se na poseban način časti Majka Isusova. Činjenica da je Krist po svom Duhu s nama u sve dane do svršetka svijeta ne umanjuje našu želju da hodočastimo na mjesta gdje je Isus živio i djelovao, umro i uskrsnuo, gdje su se zbili izvanredni događaji ili se čuva kakav spomen mučenika i svetaca, zaključuje fra Petar Lubina.³¹

Važno je istaknuti podatke Tomislava Duvnjaka, a koji navodi kako se o broju hodočasnika ne vode relevantni statistički podatci. Ali, ako se sagleda činjenica kako u Hrvatskoj ima preko 1570 župa samo unutar Katoličke crkve, a iz života Crkve poznato je da svaka župa godišnje organizira minimalno barem jedno hodočašće svojih vjernika s jednim i više autobusa putnika (veće župne zajednice i tri do četiri puta), onda se barem donekle može stvoriti predodžba o kojem je broju vjernika hodočasnika riječ. Ako se uzme nekakav prosjek da po župi na razna hodočašća odlaze oko dva autobusa vjernika, tumači autor, tada se dolazi do brojke od preko 150 000 vjernika hodočasnika koji se godišnje organizirano preko župe ili putničke agencije upute na neko veće hodočašće. Međutim, Korov ukazuje i na činjenicu da se barem isti broj hodočašća u razna svetišta organiziraju »na crno« privatni nepoznati organizatori, osobito u Međugorje, koje godišnje posjeti preko dva milijuna hodočasnika, a od kojih je također velik broj iz Hrvatske, koji nisu došli preko svojih župa ili putničkih agencija. Tako autor utvrđuje da se dolazi do brojke od preko 300 000 hodočasnika koji se godišnje upute na neko organizirano hodočašće unutar Hrvatske ili izvan nje. Uzimajući u obzir cijenu prijevoza, smještaja (uglavnom jeftinijeg), prehrane i pića te kupnju suvenira koji se obvezno kupuju na takvim hodočašćima, lako se može izračunati o kojem je iznosu novca riječ u tom segmentu tržišnog i turističkog poslovanja. Tomu se također moraju dodati i hodočašća u naša marijanska svetišta prilikom važnih crkvenih liturgijskih vremena, posebice o marijanskim blagdanima kao što su Velika Gospa, Mala Gospa, Gospa Lurdska i dr. Prema novinskim, televizijskim i crkvenim izvještajima svjedoci smo kako svake godine o blagdanu Velike Gospe (15. kolovoza) u naša marijanska svetišta širom Hrvatske hodočasti velik broj vjernika hodočasnika, a prema nekim medijskim, pa i crkvenim izvještajima, toga dana bude oko 800 000 hodočasnika u svim marijanskim svetištima diljem Hrvatske, zaključuje autor.³²

³¹ Usp. Petar LUBINA, *Vodič marijanskom Hrvatskom*, u: franjevci-split.hr, 2012.

³² Usp. Tomislav KOROV, *Doprinos Katoličke crkve u razvoju vjerskoga turizma i njegove implementacije u sveukupnu turističku ponudu*, 233-253.

Za potrebe ovog rada analizira se Svetište Majke Božje Trsatske, kao primjer marijanskog hodočašća koje je uspješno valorizirano kao turistički resurs tog kraja.

2.1. Svetište Majke Božje Trsatske

Svetište Majke Božje Trsatske mjesto je vjerničkog okupljanja, kulturnih i vjerskih događanja proteklih sedam stoljeća. Najstarije je marijansko svetište u Hrvatskoj s kontinuiranim hodočasničkim okupljanjima štovanja Majke Božje.

Trsatsko svetište smatra se najznačajnijim marijanskim svetištem u zapadnom dijelu Hrvatske, a k tomu je i duhovno središte Riječke metropolije u kojoj su okupljene četiri biskupije: Gospićko-senjska biskupija, Krčka biskupija, Porečko-pulska biskupija i Riječka nadbiskupija. Svetište je jedino trajno susretno štovatelja Marije iz Austrije, Italije i Slovenije, a također je i privlačno hodočasnici kontinentalnog dijela Hrvatske.

Svetište Majke Božje Trsatske najveće je i najslavnije naslijeđe iz vremena hrvatskih knezova Frankopana koji su dali niz vojskovođa i banova, biskupa i nadbiskupa. Godine 1453. Martin Frankopan poziva franjevce da služe hodočasnici i narednih pet i pol stoljeća oni borave i služe u trsatskom samostanu, ali i djeluju na kulturnom polju te su dali velik obol hrvatskoj povijesti i kulturi.

Trsatski franjevački samostan, zajedno s crkvom, danas predstavlja pristupno mjesto hodočasnici, ali je i vrijedan spomenik kulture kao i kulturnih događanja u gradu Rijeci. Tijekom povijesti Trsat se smatrao svetištem zapadnog dijela Hrvatske koje su posjećivali Primorci, Istrijani, Otočani i Gorani, a uspostavom Riječke metropolije 1969. godine svetište u Trsatu postaje zborni mjesto i duhovno središte te metropolije. Proslavom sedamstote obljetnice 1991. godine Svetište Majke Božje Trsatske potvrđeno je kao hrvatsko nacionalno svetište. Ono što dodatno privlači velik broj vjernika na Trsat jest blizina mora, a dokaz tomu su brojna hodočašća iz cijele Hrvatske.

Osim u Hrvatskoj, Trsat je popularno hodočasničko odredište i u inozemstvu. Posjetitelji iz Italije, Slovenije i ostalih zemalja zapadne Europe redoviti su hodočasnici tog svetišta. Primorsko-goranska županija na čelu s gradom Rijekom trsatsko svetište prepoznali su kao duhovni i kulturni centar. Proslave pojedinih blagdana, a osobito duhovno-kulturnih događanja te brojna vjernička okupljanja, dokaz su da je trsatsko svetište privlačno mnogim vjernicima turistima.³³

³³ Usp. SVETIŠTE MAJKE BOŽJE TRSATSKE, *Svetište*, u: <http://www.trsat-svetiste.com.hr/o-svetistu/> (28. XII. 2020.).

2.2. Ključni pokazatelji posjećenosti Svetišta Majke Božje Trsatske

Hegeduš i Koščak govore kako se Trsat smatra obiteljskim svetištem te da nosi naziv *Hrvatski Nazaret*.³⁴ Trsatsko svetište godišnje posjeti približno 300 000 posjetitelja.

Tablica 2. Broj župa koje hodočaste Majci Božjoj Trsatskoj (2012. godina)³⁵

Broj župa koje hodočaste Majci Božjoj Trsatskoj (2012. godina)	
Naziv nadbiskupije/biskupije	Broj župa
Zagrebačka nadbiskupija	164
Riječka nadbiskupija	10
Zadarska nadbiskupija	8
Varaždinska biskupija	75
Porečko-pulska biskupija	47
Krčka biskupija	50
Sisačka biskupija	40
Bjelovarsko-križevačka biskupija	27
Požeška biskupija	17
Đakovačko-osječka biskupija	7
Gospičko-senjska biskupija	10
Šibenska biskupija	2
Ukupno	457

U samom svetištu nije dovoljno razvijena smještajna i ugostiteljska ponuda, ali valja istaknuti kako mnogi turisti smještaj i ugostiteljske usluge mogu vrlo lako pronaći u gradu Rijeci i u okolnim obalnim mjestima. Naime, svetište je vrlo dobro prometno povezano s gradom i svim tim mjestima koja nisu previše udaljena. Atrakcije u samom svetištu su Franjevački samostan, središte Trsata, Trsatska gradina i stube Petra Kružića.³⁶

Iz Tablice 2 vidljivo je da je 2012. godine 457 župa posjetilo Svetište Majke Božje Trsatske. Najveći broj župa dolazi iz Zagrebačke nadbiskupije te iz Varaždinske biskupije, a procjena je da Svetište Majke Božje Trsatske godišnje posjeti oko 80 000 hodočasnika.³⁷

³⁴ Usp. Ivan HEGEDUŠ – Ivana KOŠČAK, *Vjerski turizam u Republici Hrvatskoj*, 17-23.

³⁵ Usp. *Isto*.

³⁶ Usp. FAKULTET ZA MENADŽMENT U TURIZMU I UGOSTITELJSTVU, *Strategija razvoja vjerskog turizma grada Rijeka do 2020. godine*, 18.

³⁷ Usp. *Isto*.

Tablica 3. Grupe posjetitelja svetišta Majke Božje Trsatske (2012.)³⁸

Grupa	Broj grupa	Broj hodočasnika posjetitelja
učenici osnovnih i srednjih škola	60	4.500
talijanski hodočasnici	50	2.500
slovenski hodočasnici	30	1.930
hodočasnici iz ostalih zemalja	42	1.200
umirovljenici, druge udruge, turisti	40	2.100
Ukupno	222	12.230

Tablica 3 prikazuje da su 2012. godine Svetište Majke Božje Trsatske posjetile ukupno 222 grupe. S njima je stiglo ukupno 12 230 hodočasnika/posjetitelja. Osim slovenskih i talijanskih hodočasnika, trsatsko svetište posjećuju i hodočasnici iz ostalih zemalja, među kojima se posebno ističu Austrijanci, Švicarci, Nijemci, Česi, Španjolci, Portugalci, Amerikanci i Francuzi.³⁹

Temeljem intervjua, odnosno osobnih ispitivanja provedenih na pripadnicima raznih vjerskih zajednica, doznaje se kako godišnje Svetište Majke Božje Trsatske posjeti 104 000 hodočasnika. Procjenjuje se da grad Rijeku, izuzev hodočasnika, posjeti 17 500 turista i izletnika (znatiželjnika) koji razgledavaju i obilaze sakralne objekte. Na taj način se dolazi do ukupnog broja od 121 500 posjetitelja motiviranih vjerom.⁴⁰

Procjenjuje se da je struktura posjetitelja grada Rijeke prema vjerskoj opredijeljenosti sljedeća: katolici motivirani katoličkim događajima i objektima: 112 000 posjetitelja (hodočasnika), odnosno 92,18%; muslimanska vjeroispovijest (Islamski centar): 5000 vjernika ili 4,11%; ostale vjeroispovijesti, objekti i događaji: 4500 ili 3,71% (prema *Strategiji razvoja vjerskog turizma grada Rijeke do 2020. godine*).

Na temelju podataka u *Strategiji razvoja vjerskog turizma grada Rijeke do 2020. godine* može se zaključiti kako vjerske događaje i sakralne objekte u gradu Rijeci posjećuju hodočasnici, izletnici i turisti te da pritom ostvaruju samo 1000 noćenja ili 500 dolazaka, a s obzirom na brojku od 121 500 posjetitelja s religijskim motivom, može se reći da potencijal nije dobro iskorišten te da predstavlja velik izazov za budućnost razvoja vjerskog turizma u gradu Rijeci

³⁸ Usp. Ivan HEGEDUŠ – Ivana KOŠČAK, *Vjerski turizam u Republici Hrvatskoj*, 17-23.

³⁹ Usp. FAKULTET ZA MENADŽMENT U TURIZMU I UGOSTITELJSTVU, *Strategija razvoja vjerskog turizma grada Rijeka do 2020. godine*, 38.

⁴⁰ Usp. *Isto*.

u vidu produljenja boravka i povećanja turističke potrošnje, ali i zadovoljstva posjetom gradu Rijeci.

Očigledno je da postoji potražnja na tržištu vjerskog turizma i unatoč tomu što nije u potpunosti iskorišten potencijal s obzirom na broj posjetitelja motiviranih vjerom, može se reći da je Svetište Majke Božje Trsatske odličan primjer valorizacije turističkih resursa i pretvorbe u kvalitetan turistički proizvod koji je temelj za razvoj vjerskog i duhovnog turizma kao posebnih oblika turizma.

Načelno govoreći, može zaključiti kako Hrvatska ima izniman potencijal za dodatni razvoj vjerskog turizma. To potvrđuje i Ana Vizjak, koja navodi kako Hrvatska ima sve bitne sakralno-umjetničke i povijesno-spomeničke te druge uvjete za razvitak vjerskog turizma kao integralnog dijela hrvatskog turizma u cjelini. No, ipak zaključuje kako najveći dio tih potencijala još miruje i poentira kako ga treba aktivirati, organizirati, kadrovski ekipirati i sve to oplemeniti određenom vjersko-turističkom kulturom, za što postoje uzori u europskim turističkim zemljama, a posebice u Italiji, Francuskoj, SAD-u i dugima.⁴¹

3. Mogućnosti razvoja grada Križevaca kao destinacije vjerskog turizma

Grad Križevci nalazi se u sjevernom dijelu Hrvatske, sjeveroistočno od Zagreba, u Koprivničko-križevačkoj županiji. Namjerno ili slučajno ime grada asocira na križanje putova pa je tako na tom području od antike do srednjeg vijeka, a i kasnije, bilo križište prometnih pravaca. U današnje vrijeme tu se križaju prometnice koje povezuju gradove Varaždin, Bjelovar, Koprivnicu i Zagreb.

Mnoštvo je sačuvanih kulturno-povijesnih spomenika koji ukazuju na to kako se život u tom području kontinuirano odvijao od 12. stoljeća. Križevci 1225. godine postaju sjedište županije, a dvadeset sedam godina kasnije slobodni kraljevski grad u kojem su čak održavani i hrvatski državni sabori. U razdoblju srednjeg vijeka Križevci su bili utvrđen kaštel i važno središte cehova sa sajmištem. Sredinom 19. stoljeća otvoreno je Gospodarsko i šumarsko učilište, slijedom čega grad postaje poznato obrazovno središte poljoprivrednih stručnjaka. Danas su Križevci poznati kao grad školstva, kulture,

⁴¹ Usp. Ana VIZJAK, Vjerski turizam kao novi vid turizma, u: *Ekonomski vjesnik: Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues*, 1 (1993) 4, 141-148.

povijesti, Velikog križevačkog spravišća, Križevačkih statuta i sv. Marka Križevčanina.⁴²

3.1. *Sveti Marko Križevčanin*

Marko Stjepan Krizin rođen je 1588. godine u Križevcima, koji su tada pripadali Zagrebačkoj nadbiskupiji, a danas su dio Bjelovarsko-bilogorske nadbiskupije. Prema podacima Zagrebačke nadbiskupije studirao je filozofiju u isusovačkom kolegiju u Grazu, gdje je stupio u Marijinu kongregaciju. Kao kandidat za svećenika Zagrebačke nadbiskupije primljen je u Rim, na glasoviti njemačko-ugarski kolegij Germanicum et Hungaricum, na studij teologije. Postoje sačuvani zapisi u arhivu toga kolegija na kojima je on tijekom studija svojom rukom upisao da je Hrvat. Nakon četiri godine provedene na studiju u Rimu postaje svećenikom i vraća se u svoju zavičajnu biskupiju, ali ondje djeluje kratko vrijeme. Na poziv kardinala Petra Pazmanyja odlazi u Ugarsku, postaje ravnateljem sjemeništa u Trnavi, a povjerena mu je uprava benediktinske opatije u Szepluku kod Košica, koja je tada bila vlasništvo ostrogonskog kaptola. U današnje vrijeme to područje pripada Republici Slovačkoj. U to doba Košice su bile utvrda ugarskog kalvinizma. Isusovci Melkior Grodzeicki i Stjepan Pongracz dolaze u Košice na poziv tadašnjega gradskog upravitelja i namjesnika kralja Matije II. kako bi pomogli u jačanju položaja malobrojnih katolika, kojima su bile oduzete čak i crkve. Njihovu djelovanju pridružio se kao misionar i Marko Križevčanin 1619. godine. Zajedno su uspjeli ojačati svijest katolika, ali su istodobno izazvali bijes kalvina, koji su, lažno optuživši katolike, potakli narod na bunu. U teškim trenucima Grodzeicki, Pongracz i Križevčanin činili su sve kako bi pomogli katolicima u gradu, ali dolaskom zapovjednika kalvinske vojske Jurja Rakoczyja 3. rujna 1619. u Košice trojica su svećenika zatvorena. Podvrgnuti su teškim mukama, nisu jeli ni pili tri dana, ali uporno su odbijali odbaciti katolicizam i postati kalvini. Obećana su im crkvena imanja i druge blagodati, no ostali su ustrajni i odbili. Okrutno su ih mučili i na koncu pogubili.⁴³

Ugarski primas kardinal Pazmany proveo je istragu o mučeništvu te u ime svih biskupa Kraljevstva zamolio tadašnjeg papu Urbana VIII. da se trojici mučenika može iskazivati javno štovanje. Relikvije mučenika iz Koši-

⁴² Usp. ZAGREBAČKA NADBISKUPIJA, Mučenik vjere – sveti Marko Križevčanin, u: <http://www.zg-nadbiskupija.hr/default.aspx?ID=14976&pojам=marko%20kri%20C5%BEev%C4%8Danin> (28. XII. 2020.).

⁴³ Usp. *Isto*.

ca 1635. godine premještene su u uršulinsku crkvu u Trnavi. Proces proglašenja trojice mučenika blaženima započeo je 1859. godine. Sveti papa Pio X. proglašava ih blaženima 15. siječnja 1905. godine. Zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, uz pomoć urednika HKD-a sv. Jeronima dr. Josipa Andrića i drugih, zalagao se za što veće štovanje hrvatskih blaženika te je novu župu na Selskoj cesti u Zagrebu 1937. godine posvetio blaženom Marku Križevčaninu.⁴⁴

Sv. Marko Križevčanin, objašnjava Ivan Miklenić, spoznao je prave vrednote života, za njih je trpio žrtvujući vlastiti život pa je poticaj i izazov suvremenim hrvatskim i drugim katolicima da spoznaju, prihvate, njeguju i da se žrtvuju za prave vrednote. Njegovi neprijatelji nudili su mu bogato, imanje, lagodan i bezbrižan ostatak života ako se odrekne katolištva, vjernosti Katoličkoj crkvi i papi. Autor dalje tumači kako se sv. Marko Križevčanin nije dao zavesti primamljivim ponudama, već je ostao svjedok većih vrednota od imetka, bogatstva i lagodnog života. Postao je uzor kako živjeti s pripadnicima drugih naroda ne gubeći svoj katolički i hrvatski identitet, svjedočiti, živjeti i trpjeti za prave vrednote. Postao je ostvarivatelj i promicatelj pravih vrednota koje su bile ugrožene i koje bi bile još više potisnute da nije stao na njihov branik. Žrtva života za prave vrednote, premda na prvi pogled izgleda da je riječ o porazu, tj. uklanjanju onoga tko smeta i uzaludnom pokušaju suprotstavljanja većoj sili, zapravo je sjajna pobjeda ljubavi i dobra, koji ostaju zauvijek jer su ugrađeni u kraljevstvo Božje, a zle sile, ma kako bile snažne, imaju samo zemaljski rok trajanja, zaključuje autor.⁴⁵

U Križevcima dugo nije bilo spomena blaženom Marku Križevčaninu. Tek u vrijeme župnika Vida Cipriša blaženi Marko postaje zaštitnik crkve sv. Ladislava u Gornjem gradu te se počeo izdavati župni list Krizinus. Godine 1969. organizirana je svečanost prigodom 450. obljetnice mučeništva, koju je predvodio kardinal Franjo Šeper, pročelnik Kongregacije za nauk vjere u Rimu. Otad počinju godišnja obilježavanja Markova blagdana u njegovu rodnom gradu Križevcima. Papa Ivan Pavao II. proglasio je trojicu mučenika za vjeru svetima 2. srpnja 1995. godine u Košicama. Proglašenje Marka Križevčanina svetim, svečano je obilježeno i u Križevcima.⁴⁶

⁴⁴ Usp. *Isto*.

⁴⁵ Usp. Ivan MIKLENIĆ, Sveti Marko Križevčanin i Hrvatska pred Europskom Unijom, u: *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci*, 1 (2011.) 8, 442-443.

⁴⁶ Usp. *Isto*.

3.2. Prilika za razvoj vjerskog turizma

Izgradnjom svetišta sv. Marka Križevčanina stvara se realna osnova za interpretaciju života i djela sv. Marka Križevčanina te mogućnost za adekvatan prihvata većih skupina vjernika i hodočasnika na određene datume po katoličkom vjerskom kalendaru. Turizam 21. stoljeća predstavlja turizam događaja i manifestacija. Vjerski događaji tako ne bi privlačili u Križevce samo vjernike nego i brojne znatiželjnike, turiste, prolaznike koji u tom fenomenu traže kulturni ili neki drugi doživljaj. Konkurentnost turističke destinacije ovisi o profiliranosti događaja kao najznačajnijih čimbenika atraktivnosti u procesu privlačenja potencijalnih turista. Sv. Marko Križevčanin kroz vjerski turizam postaje tako zanimljiv i kao ekonomsko-poslovna prilika.

Pozicioniranje Križevaca kao destinacije vjerskog i hodočasničkog turizma u budućnosti zahtijeva prije svega primjerenu valorizaciju povijesno-sakralne baštine. Vjerske zajednice u Križevcima raspolažu vrijednim artefaktima i prostorima koji zasigurno mogu biti zanimljivi posjetiteljima.

Vizura grada prepoznatljiva je upravo kroz zvonike crkava, a sam grad Križevci asocira na riječ križ i na križanje različitih vjera. Stoga je potrebno na određen način sve te crkve i njihove svece zaštitnike i priče o njima povezati i staviti na uvid i raspolaganje javnosti. Tu svoje mjesto ima i grkokatolička katedrala sa svojim čuvenim ikonostasom.

Problemi s ulaskom u crkve, interpretacijom artefakata, uvidom u sakralne knjižnice, dostupnosti vrijednih crkvenih spisa i inkunabula mogu se premostiti ponudom određenih tura koje bi bile vezane za vjerske kalendare te prostorom u kojem se može postaviti muzejski postav zbirne sakralne umjetnosti grada Križevaca, koji može uporabom tzv. multiplatformskog pripovijedanja (*storytelling*) biti dijelom *online* ponude, koristeći se modernim tehnologijama, kao što je *touch screen*-uređaj i čitač QR kodova.

U turističkom smislu određeni putokazi i oznake vjerskih objekata već postoje, ali potrebno je sve uskladiti s praktičnim informacijama o vremenu raspoloživom za posjete i pravilima ponašanja u crkvama. U tom je smislu potrebno osmisliti rute organiziranog i individualnog obilaska vjerskih objekata te organizirati obilazak vjerskih objekata uz stručno vođenje. Svakako treba osmisliti i rute vjerskog turizma povezivanjem Križevaca s drugim destinacijama prepoznatljivim po vjerskom turizmu. Moguće je i obavljati bogoslužje na stranim jezicima, organizirati višednevne duhovne seminare, planirati kulturne sadržaje glazbenog i likovnog tipa na temu duhovnosti, religije i vjere kao i organizirati festival gastronomske ponude proizašle iz vjerskih

običaja. Naravno, za to je potrebna kvalitetna edukacija turističkih djelatnika, volontera i lokalnog stanovništva za potrebe vjerskog turizma te dodatno educiranje turističkih vodiča i animatora za predstavljanje sakralnih objekata Križevaca i okolice. Potrebno je organizirati seminare i ostale programe za potrebe vođenja turista i programa *online* i *offline*. Na kraju, treba razmotriti izdavanje višejezičnih brošura i letaka s informacijama o svim vjerskim objektima.

U smislu razvoja tog oblika turizma potrebno je kreirati poseban internetski portal na temu vjerskog turizma te u funkciji promocije vjerskog turizma upotrebljavati kanal YouTube i društvene mreže. Svakako treba izraditi i objaviti integralni kalendar vjerskih događaja i obreda u Križevcima *online* i *offline* te obogatiti ponudu sakralnih predmeta i suvenira s vjerskim motivima. Primjerice, mogu se povezati vjerski turizam i gastro-turizam u obliku suvenira tako da omot križevačke čokoladice Hedona bude vezan za jednu crkvu, a unutar omota može biti priča o toj crkvi i njezinu svecu zaštitniku.

Povezivanje s kreativnom industrijom može iznjedruti interesantnu suradnju za taj oblik turizma, gdje bi se na otvorenom prostoru, u nekom od gradskih parkova kroz kiparsku koloniju mogla napraviti staza svetaca zaštitnika svih crkava u Križevcima i okolici, a svaki svetac zaštitnik mogao bi se povezati s nekim od sazviježđa ili planeta te na taj način uključiti astronomski turizam kroz religijsku priču. Također bi i neke lokalne udruge, u skladu sa svojim mogućnostima, dobile priliku uključiti se u razvoj takvog oblika turizma. Obnova arkada i židovskog groblja, uz već postojeću obnovljenu sinagogu u centru Križevaca, stvorila bi uvjete za prihvat gostiju židovske vjeroispovijesti.

3.3. *Razvoj nove manifestacije – Festival sv. Marka Križevčanina*

Osim mnogih turističkih atrakcija, manifestacije su svakako jedan od popularnijih turističkih proizvoda. Festival sv. Marka Križevčanina ideja je predstavljena u dokumentu *Strateškog plana razvoja turizma grada Križevaca 2020. – 2027. godine* te ima velik tržišni potencijal. Vezano uz potencijalna tržišta treba spomenuti kako na temelju neprocjenjive sakralne baštine ta manifestacija može privući posjetitelje iz različitih dijelova Hrvatske, a potencijal za daljnji razvoj proizvoda može se proširiti na područje cijele regije, nacionalno i međunarodno kroz hrvatsku dijasporu. Prijedlog te manifestacije prikazan je u sljedećoj tablici.

Tablica 4. Prijedlog nove manifestacije – Festival sv. Marka Križevčanina⁴⁷

proizvod	Festival svetog Marka Križevčanina
tržišni potencijal	velik
potencijal za razvoj proizvoda	velik u području cijele regije, nacionalno i međunarodno u hrvatskoj dijaspori
potencijalna tržišta	Križevci su grad s osam crkvenih tornjeva i neprocjenjive sakralne baštine, ta manifestacija može privući posjetitelje iz različitih dijelova Hrvatske (natjecatelji i publika)
faktori uspjeha proizvoda	<ul style="list-style-type: none"> • u tjedan dana osigurati nastupe zborova sa sakralnim vokalnim ili vokalno-instrumentalnim programom • manifestacija natjecateljskog karaktera gdje stručni žiri dodjeljuje nagrade na kraju događanja • osmišljavanje tura grada Križevaca i križevačkog kraja za natjecatelje • finale festivala može se nakon održavanja u dijelovima ili u cijelosti prikazati na nekoj od televizija

Kao ključan faktor uspjeha toga turističkog proizvoda naveden je, između ostalog, natjecateljski karakter festivala i dodjeljivanje nagrada stručnog žirija. Samo finale festivala može se prenositi na nekom od televizijskih programa ili preko *online streaming* platformi. Navedeno je da u sklopu festivala treba osmisлити turističke ture grada Križevaca i križevačkog kraja za natjecatelje i publiku, kao i da treba osigurati nastupe zborova sa sakralnim programom.

Zaključak

Religijski turizam ima dugu i bogatu povijest i u svijetu i u Hrvatskoj. Kao glavni motivi tradicionalnih vjernika za putovanjem istaknuti su posjećivanje svetog mjesta te sudjelovanje u vjerskim događajima, molitvi i bogoslužju. Dostupnost informacija, razvoj tehnologije, društva, turizma i samih religija samo su neki od ključnih čimbenika koji su utjecali na pojavu nove generacije vjernika. Upravo ta činjenica ukazuje na to da se širom otvaraju vrata mogućnosti da se određene destinacije vjerskog turizma razviju iz tradicionalnih religijskih turističkih mjesta u moderna odredišta religijskog turizma koja bi bila atraktivna vjernicima različitih vjeroispovijesti, ali i turistima koji nisu vjernici.

Religijski turizam kao poseban oblik turizma u Hrvatskoj nailazi na mnogo problema koji koče njegov razvoj. Loša infrastruktura, neadekvatni smještajni kapaciteti, nedovoljno kreativna ugostiteljska ponuda, koncentraci-

⁴⁷ Usp. EDWARD BERNAYS UNIVERSITY COLLEGE, *Strateški plan razvoja turizma Grada Križevaca* (VII. 2020.), Zagreb, 2020.

ja na domaće goste kao ciljano tržište te sveprisutna siva ekonomija ključni su problemi, a sve ih se može vezati uz glavni problem – nedostatak dugoročne strategije razvoja turizma na razini cijele Hrvatske kao turističke destinacije pa samim time i nedostatak strategije razvoja vjerskog turizma. Usprkos problemima, brojne su mogućnosti za poboljšanja i razvoj te vrste turizma u Republici Hrvatskoj.

Glavni cilj ovog rada bio je predstaviti religijski turizam i razmotriti mogućnosti takvog turizma na primjeru grada Križevaca, koji ima potencijal postati poznata turistička destinacija religijskog turizma. Spajanjem i kombiniranjem više vrsta i oblika turizma, uz pomoć i angažman svih dionika u turizmu, omogućilo bi se kreiranje kvalitetne i atraktivne turističke ponude bazirane na vjerskim i duhovnim obilježjima, a vezane uz povijest i kulturu križevačkog kraja. Tradicionalni vjernici imali bi priliku konzumirati svoju vjeru u okviru doktrine vlastite vjeroispovijesti na moderan i poseban način, a turisti vjernici (znatiželjnici) mogli bi ispuniti ciljeve produhovljenosti, nadogradnje sebe, sjedinjenja s prirodom, socijalizacije te pronalaska smisla kroz upoznavanje tradicionalnih običaja svoje ili drugih religija.

Vrlo važnu ulogu ima vještina pričanja priče, tzv. *storytelling*, a Križevci imaju podlogu u priči o sv. Marku Križevčaninu. Priča bi bila temeljna okosnica kreiranja kvalitetnog religijskoga turističkog proizvoda atraktivnog tradicionalnim i modernim, domaćim i međunarodnim vjernicima. Na temelju zajedništva i uključenosti, kao temeljnih vrijednosti vjerske turističke destinacije, Križevci imaju priliku razviti se u međunarodno konkurentnu turističku destinaciju.

Summary

**UNDERSTANDING OF THE FUNDAMENTAL CONCEPTS OF
DEVELOPMENT OF RELIGIOUS TOURISM – AN EXAMPLE OF THE
CITY OF KRIŽEVCI**

Romana LEKIĆ

Edward Bernays University College
Ulica grada Vukovara 23, HR – 10 000 Zagreb
romana.lekic@bernays.hr

Krešimir DABO

Edward Bernays University College
Ulica grada Vukovara 23, HR – 10 000 Zagreb
kresimir.dabo@bernays.hr

Juraj ŠALIĆ

Edward Bernays University College
Ulica grada Vukovara 23, HR – 10 000 Zagreb
juraj.salic@bernays.hr

Religious tourism has a long and rich history in the world as well as in Croatia. The main motives of traditional believers for making such journeys are visiting holy places and participating in religious events, prayers, and liturgy. This article describes the significance of religious tourism as a specific form of tourism, while taking into account its development, as well as similarities and differences with faith and spiritual tourism. It takes also into account pilgrimage as the key element of religious tourism. Possibilities of further development of this kind of tourism in Croatia are extensive, while a comparison with the Sanctuary of Majka Božja Trsatska points out an opportunity to create new touristic products based on sacral characteristics of the city of Križevci. With a good skill of storytelling, focused on the story of St. Marko Križevčanin, Križevci have a potential to become a well-known international touristic destination of religious tourism. This article, therefore, opens up the space for future study of possibilities of further development of religious tourism in Croatia, raises the question of necessary and clearer definition of such a kind of tourism, and emphasises the necessity to study the needs of religious tourists so that the market could respond to those needs.

Keywords: *religious tourism, pilgrimage, Križevci, religious destination.*